

FENOMEN TURISTIČKIH PUTOVANJA U ANTIČKOM SVIJETU

THE PHENOMENON OF TOURIST TRIPS IN THE ANCIENT WORLD

Dževad Drino
Benjamina Londrc

APSTRAKT

Termin *turizam* potječe od latinske riječi *tornare* te grčke izvedenice *tornos*, što znači kretanje u krug, oko središnje tačke ili osi. Prve pojave putovanja, u svrhu turizma, javljaju se još u antičko doba, stanovnici Egipta, Babilona, Fenikije, Krete, Grčke putuju, razmjenjuju dobra, dijele iskustva, posjećuju lječilišta, zadovoljavaju religijske potrebe, uživaju u kulturnim dešavanjima, festivalima, arhitekturi. Stari Grci su bili poznati zbog poštovanja prema strancima, posebno su cijenili epitet *Xenios* koji je pripadao bogu Zeusu i opisivao ga kao zaštitnika gostoljubivosti i gostiju. Grčki historičar Herodot i geograf Pausanius putuju i prave prve zabilješke o svojim putovanjima. U starom Egiptu su posjetioci urezivali znakove na piramidama, kako bi zabilježili svoju posjetu. Antički Rim bio je atrakcija zbog termi i javnih kupatila koja su bila izgrađena širom Carstva, od Afrike do Engleske- samo su Dioklecijanove terme mogle primiti čak 6000 posjetilaca. Turizam posebno cvjeta u doba principata, za vrijeme rimskog mira *pax Romana* kada je zabilježen uspon trgovine, nauke, umjetnosti, arhitekture. Mjesta koja su turisti posjećivali u antičko doba su i danas popularna: u Grčkoj- Atena, Epidaurus, Sparta, Olimpia, Rodos; u Egiptu- Kairo; u Rimu ostaci termi i građevina te mnogi drugi. Cilj rada je prikazati korijene današnjeg turizma u antici te ukazati na brojne sličnosti, od motiva putovanja, načina, lokacija za posjetu te istinske motivacije i volje za istraživanjem okruženja i svijeta.

Ključne riječi: turizam, antički svijet, putovanja, historijat.

Keywords: tourism, the ancient world, travel, history.

ABSTRACT

The term tourism comes from the Latin word *tornare* and the Greek word *tornos* which means moving in a circle around a central point or axis. The first instances of travel for the purpose of tourism occurred in ancient times; inhabitants of Egypt, Babylonia, Phoenicia, Crete, Greece traveled, exchanging their goods and sharing experiences, visiting spas, meeting the religious needs, enjoying cultural events, festivals, architecture etc. The ancient Greeks were known for respect for foreigners, especially appreciated epithet *Xenios* that belonged to the god Zeus and described him as the patron of hospitality and guests. Greek historian Herodotus and geographer *Pausanius* traveled and made their first notes on their travels. In ancient Egypt the visitors carved signs on the pyramids, in order to record their visit. Ancient Rome was the attraction for its spas and bathhouses that were built throughout the Empire, from Africa to England- for instance, the Diocletian baths could accommodate as many as 6,000 visitors. Tourism in particular flourished in the Principate, during the Roman peace *Pax Romana*, when a rise of trade, science, art, architecture was recorded. Places that are frequented by tourists in the ancient times

are still popular: in Greece, Athens, Epidaurus, Sparta, Olympia, Rhodes; Cairo in Egypt; remains of thermal baths and buildings in Rome and many others.

The aim of this paper is to show the roots of present-day tourism in antiquity, and to point out the many similarities, from motives of travel, ways of travel, locations to visit, and the true motivation and the will to explore the environment and the world.

Postoji više različitih teorija o periodu nastanka turizma u obliku kakvom ga poznajemo danas. Vukonić smatra kako je nemoguće govoriti o turizmu u antičkom periodu, jer je koncept „slobodnog vremena“, koje je neophodno za putovanja, poznat tek od sredine devetnaestog stoljeća.⁷⁸ Crawford ipak tvrdi da je turizam postojao, ali u drugačijem obliku od današnjeg.⁷⁹ Autor navodi kako su Rimljani koji su se bavili zemljoradnjom teško izdvajali slobodan dan da glasaju za novog konzula, tako da su putovanja bila nezamisliva za siromašniji sloj stanovništva. Wolton raspravu svodi na zaključak kako bez obzira na to što savremeni turizam nije mogao postojati u istom obliku kao danas, niko ne može tvrditi kako turisti nisu postojali još u antičko doba. Pored navedenog, ističe kako i dalje postoje brojne rasprave oko historijata turizma, a posebno starijih oblika kao što su hodočašće te opseg i značaj turizma u antičkom Mediteranu.⁸⁰ Connell tvrdi kako su još u antičko doba društvene elite stare Grčke i Rima predstavljale „rane turiste“ te kako su tražili zadovoljstvo i opuštanje u regijama izvan gradova i na taj način utemeljili savremeni turizam.⁸¹

Poseban doprinos razvoju turizma u antici dali su Grci koji su za razliku od Feničana svoja bogatstva nesebično dijelili sa ostatkom svijeta.⁸² Motivi za putovanja nisu bili samo trgovina, zadovoljavanje

religijskih potreba, posjeta događajima kao što su bile Olimpijske igre, posjeta lječilištima, nego i zadovoljstvo i uživanje u umjetnosti, arhitekturi. Grci su bili fascinirani Egiptom, posebice zbog posjete poznatih Solona i Pitagore.⁸³ Grci su bili izuzetno gostoljubivi, strani posjetioci su bili dočekivani sa poštovanjem i pažnjom. Zbog epiteta *Xenios* koji je pripadao bogu Zeusu i označavao gostoprimstvo, smatrali su da je svaki oblik nepoštovanja stranaca nepoštovanje volje bogova i može dovesti do velike patnje. Gradovi-države kao što su bile Atena i Korint smatrali su da je korist od posjetioca velika, od ekonomskog doprinosa preko izgradnje dobre reputacije. Sparta je bila izuzetak, smatralo se da se „strane ideje trebaju držati po strani“.⁸⁴ Korint je bio izuzetno posjećen grad-država, prvenstveno zbog izuzetno dobrog geografskog položaja na sjeveru Peloponeza. Grad je bio uspješno trgovačko središte, okružen Jonskim i Egejskim morem i imao je posebnu infrastrukturu za izvlačenje brodova preko kopna.⁸⁵ Grad Korint zbog živosti, skupoće, intrigantnosti Rabotić naziva „Parizom ili Amsterdamom antičkog svijeta“.⁸⁶ Specifično je da je Korint imao hram sa *hetareama* (kurtizanama/prostitutkama) koji su najčešće posjećivali imućni trgovci pa je i sam Strabo zapisao „Nije za svakog čovjeka putovanje u Korint“.⁸⁷

Razvoj turizma može se djelomično pripisati i rimskom caru Augustu koji je za vrijeme svoje vladavine oslobodio Mediteran od gusara, putevi su bili sigurni za putovanja, a gostionice i vodiči su se mogli naći širom antičkog svijeta, što je po prvi put u historiji omogućilo istraživanje Italije, Grčke, *Asie Minor* (današnje Turske), Egipta. Australijanski autor Tony Perrottet navodi kako su se turističke ture Mediterana jako malo promijenile od antike

---

⁷⁸Vukonić, 2012, 13.

⁷⁹Rabotić, 2014, 100.

⁸⁰Walton, 2009, 485.

⁸¹Rabotić, 2014, 100.

⁸²Maksimović, 1951, 102.

---

⁸³Rabotić, 102.

⁸⁴Kitto, 1950, 91.

⁸⁵Rabotić, 103.

⁸⁶Rabotić, 103.

⁸⁷Strab. 8. 6.20.

do danas. Tome u prilog idu podaci iz drevnih turističkih vodiča, te nalaza pronađenih u pustinjama Egipta. Perrottet u svom eseju „Izvorni rimski godišnji odmor“ posebno opisuje Mediteransku turu koja je bila turistički najposjećenija u antici.⁸⁸ Putovanje je počinjalo u Rimu, a zatim se nastavljalo u Napulju koji je bio popularno ljetovalište antike. Turisti su u Napulju mogli iznajmiti sobe u mnogim pansionima koji su grupisani u blizini obale; sa brojnim salonima, restoranima uz more i popinaeama (barovima).⁸⁹ Potom su turisti išli u Grčku koja je za njih bila „stari svijet“. Obavezno mjesto posjeta bila je Atena, posebno su bili zainteresovani za mjesto gdje Sokrat živio, Platon raspravljao, te za Partenon i Akropolj. Nakon posjete Grčkoj, antički turisti su mogli ići na bilo koje pristanište i direktno pregovarati sa kapetanima brodova o daljem putovanju preko Egejskog mora. Rimljani nisu bili puno zainteresovani za grčke otoke koje su nastanjivali pastiri i ribari. Većina putnika putovala je direktno u Asiu Minor (modernu Tursku) koja je bila jedna od najbogatijih pokrajina Carstva, a najveći broj lječilišta, rimskih termi nalazio se upravo tamo. Najcjenjeniji dio putovanja u Tursku je bila posjeta Troji. Perrottet poredi popularnost Homera sa Šekspirom, a posjetu Troji sa hodočašćem u Jeruzalem. Turistima u Troji su svećenici pokazivali Ahilejev oklop i Hektorov mač- koji su bili lažni eksponati, ali je bilo i grobova ratnih heroja koji su se mogli posjetiti. Nakon Turske, turisti bi išli u posjetu Egiptu.⁹⁰ Aleksandrija je bila posebno zanimljiva Rimljanima, jer su je smatrali raskrslom Afrike, Azije i Evrope. Posjećivali su piramide, krstarili Nilom i zaustavljali se da vide grobnice ratnih heroja. Turističke ture su trajale u prosjeku od dvije do pet godina. Turisti su bili pjesnici, naučnici, pravnici, i svih drugi koji su mogli priuštiti putovanje koje je za to vrijeme bilo izuzetno skupo. Smatralo se da su putovanja dio

obrazovanja, i da čovjek ne može biti kompletna osoba dok ne vidi neke od znamenitosti. Grčki skulptor Lysippus rekao je „Ako nisi vidio Atenu, Ti si idiot. Ako si je vidio i nisi bio osvojen onda si magarac“.⁹¹ Najstariji turistički vodič naslova „Opis Grčke“ napisao je Pausanius oko 160 godine. Postojalo je mnoštvo vodiča, ali je jedino ovaj odolilo zubu vremena i sačuvan je u cjelosti. Pausanius je rođen na području *Asie Minor*, ali je proveo deset godina putujući po Grčkoj i pišući o svakom velikom prizoru. Bio je izuzetno precizan, čak su i arheolozi koristili njegov vodič prilikom iskopavanja Delfa i Olimpije. Pausanius bilježi i djelovanje turističkih vodiča koji su imali važnu ulogu i koji su vodili turiste u obilazak, pokazivali znamenitosti, objašnjavali običaje, tradiciju, lokalne rituale ali i prepričavali historijske događaje vezane za lokaciju.⁹²

Razvoju turizma u antici, posebice u Rimu pogodovao je razvoj infrastrukture. Oko 300. CE postojala je mreža cesta dugačka 90.000 kilometara glavnih prometnica i 200.000 kilometara manjih seoskih cesta.⁹³ Pored cesta, tri dodatna faktora su bila od izuzetne važnosti za razvoj turizma u antičkom Rimu, a to su: zajednički jezik u Carstvu, zajednička valuta i zajednički pravni sistem.⁹⁴ Turizam je dosegao vrhunac tokom 2. stoljeća pr. n. e., u periodu principata, upravo zbog *pax Romana* (rimskog mira) koji je obilježen izuzetnim razvojem trgovine, arhitekture, umjetnosti, nauke. Rabotić smatra da je antički Rim bio najbolji pokazatelj da je „turizam prije turizma“ zaista postojao.⁹⁵ Povodi za putovanja u antičkom svijetu su bili različiti, ali je sigurno da je najčešći i prvi poznati povod bila trgovina. U svrhu trgovanja putovalo se najčešće morem, brodovima, a rjeđe kopnom. Putovanja su

⁸⁸Perrottet, 2003, 60.

⁸⁹Isto, 67.

⁹⁰Isto.

⁹¹Rabotić, 2014, 99.

⁹²Isto, 105.

⁹³Gyr, 2012,

⁹⁴Hudman & Jackson, 2003.

⁹⁵Rabotić, 105.

postala daleko sigurnija u Grčkoj od doba Perikla zbog kontrole koju je grčka flota stekla nakon Bitke kod Salamine (480 p.n.e) i uspostave Delske lige pod vodstvom Atene. Brodovi su mogli ploviti bez straha od gusara, a opasnost je predstavljalo jedino nemirno more. Brodovi su isplovljavali danju budući da je navigacija noću bila neizvjesna zbog nedostatka kvalitetnih karata i svjetionika.⁹⁶ Nije bilo putničkih brodova pa su oni koji su željeli putovati preko morali doći na obalu i samostalno pronaći trgovački brod koji vodi prema njihovom odredištu.⁹⁷

Putovanje kopnom je bilo veći izazov jer, sve do rimskih vremena, ceste su bile loše kvalitete. Trgovci su prevozili robu na magarcima, a bogati putnici su išli na konjima. Drugi su obično putovali pješice, često su prelazili i do 30 kilometara na dan.⁹⁸ Kako bi došli od Atene do Olimpije, što je bio "ogroman, dugotrajan i opasan pothvat", bilo je potrebno pet ili šest dana hoda u jednom smjeru.⁹⁹ Zbog planinskog terena i vrlo rijetkih mostova preko rijeka, pljačkaši su predstavljali opasnost za putnike, tako da su pitnici nosili samo osnovne potrepštine, putovali u skupinama ili u pratnji svojih robova. Čak je mitski Tezej upozorio, kad je otputovao u Atenu da je "cesta opustošena od razbojnika".¹⁰⁰ Tokom rimskog doba bilo je pretučenih, otetih, pa čak i poginulih putnika u toku napada razbojnika. Osim zabilježenih slučajeva, natpisi na nadgrobnim spomenicima, kao što su "*interfectus a latronibus*" (ubijen od strane bandita), svjedoče o smrtnim slučajevima prouzrokovanim od strane razbojnika širom Carstva.¹⁰¹

Česta su bila i putovanja motivisana zadovoljavanjem religijskih potreba, kao

što su posjete hramu Isis na Philae otoku u Egiptu i svetište Apolona u Delfima u Grčkoj. Herodot tvrdi da su posebno bili posjećeni brojni događaji organizovani u čast bogova, kako u Egiptu tako i u Grčkoj. Antički turisti posjećivali su i različite festivale, izdvajaju se četiri: Olimpijske igre u Olimpiji, Pitijске igre u Delfima, a Isthmian igre na Korintu i Nemean Igre, na kojima su se okupljali sportaši, umjetnici, dužnosnici i navijači iz cijelog grčkog svijeta pa čak i tirani iz Sicilije.¹⁰² Putovanja su bila česta i iz medicinskih razloga- medicina je bila izrazito razvijena u starom Egiptu. Stara Grčka se smatra kolijevkom racionalne medicine, s dvije medicinske škole: na otoku Kos (otok poznat po legendarnom "ocu medicine", Hipokratu) i Knidos.¹⁰³ Grčki bog medicine i ozdravljenja, Asclepios prema predanju je imao moći oporavka bolesnih, tako da je zbog željenog ugleda, nekoliko grčkih gradova tvrdilo da je rodni grad Asclepiosa, s tim što je Epidaurus na Peloponezu u tim tvrdnjama bio najuspješniji.¹⁰⁴ Hiljade ljudi su upravo zbog navedenog posjećivali Epidaurus. Grci su upoznali Rimljane ne samo s kultom Asclepios, nego i sa medicinskim izvorima. Posjećivanje termi je, u rimsko doba bilo društveni događaj, vrsta druženja i posjećivali su ih svi, ne samo bolesni. Neke od rimskih termi postoje i danas: *Aquae Calidae* (Vichy), *Aquae Sextiae* (Aix-en-Provence), *Aquae Sulis* (Bath), *Aquae Mattiacae* (Wiesbaden), itd.¹⁰⁵

Bez obzira što su pojmovi turist i turizam prvi put su zvanično korišteni 1937. godine od strane Lige naroda, korijen termina je antički. Navedeno je vidljivo kroz komparaciju putovanja u historijskim izvorima sa modernom definicijom turizma kao putovanja ljudi na 24 sata ili duže u neku zemlju u kojoj nemaju stalan boravak. Uz navedenu definiciju su navedene četiri

---

⁹⁶Flacelière, 1979, 81.

⁹⁷Garland, 2007, 115.

⁹⁸Rabotić, 2014, 104.

⁹⁹Crowthon, 2007, 48.

¹⁰⁰Rabotić, 2014, 105.

¹⁰¹Blumell, 2007, 11.

---

¹⁰²Dillon & Garland, 2010, 74.

¹⁰³Rabotić, 2014, 109.

¹⁰⁴Geldard, 1989, 255.

¹⁰⁵Rabotić, 2014, 111.

grupe osoba, koje se smatraju turistima. To su oni koji putuju u svrhu razonode, zatim osobe koje idu na skupove u vezi sa misijama bilo koje vrste, osobe na poslovnim putovanjima, kao i osobe na morskim krstarenjima, makar njihov boravak bio kraći od 24 sata. Ovu definiciju je usvojila, poslije rata, i Međunarodna organizacija službenih turističkih organizacija na sastancima u Dublinu 1950. i Londonu 1957. godine. Neosporna je činjenica da se moderni turizam razlikuje u odnosu na antički, prvenstveno zbog napretka društva u nauci i tehnologiji, ali su motivi putovanja te lokacije za posjetu gotovo istovijetni.

LITERATURA

- [1] Blumell, L. H. (2007). *Beware of Bandits! Banditry and Land Travel in the Roman Empire*. Journeys, 8.
- [2] Crowther, N. B. (2007). *Sport in ancient times*, Westport: Praeger Publishers.
- [3] Dillon, M. and Garland, L. (2010). *Ancient Greece: Social and Historical Documents from Archaic Times to the Death of Alexander the Great*, 3rd ed. Oxon: Routledge.
- [4] Flacelièrer, R. (1979). *Grčka u doba Perikla*. Zagreb: Naprijed.
- [5] Garland, R. (2007). *Ancient Greece: Everyday Life in the Birthplace of Western Civilization*. New York: Sterling.
- [6] Geldard, R. G. (1989). *The Travellers key to Ancient Greece (A Guide to the Sacred Places of Ancient Greece)*. London: Harrap Columbus.
- [7] Gyr, U. (2012). *The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity*. European History Online, Mainz: Institute of European History“, <http://www.ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/the-history-of-tourism>, pristup 19.10.2015.
- [8] Hudman, E. L. and Jackson, H. R. (2003). *Geography of Travel and Tourism*. 4th ed. New York: Thomson Delmar Learning.
- [9] Kitto, H. D. F. (1950). *The Greeks*. London: Penguin Books.
- [10] Maksimović, B. (1951). *Velika putovanja i geografska otkrića*. Novi Sad: Matica srpska.
- [11] Perrottet, T. (2003). *Pagan Holiday: On the Trail of Ancient Roman Tourists*. New York, Random House.
- [12] Rabotić B. (2014). *SPECIAL-PURPOSE TRAVEL IN ANCIENT TIMES: “TOURISM” BEFORE TOURISM?*, u: M. Skakun (ed.), *Proceedings Book of the 2nd Belgrade International Tourism Conference, Thematic Tourism in a Global Environment: Advantages, Challenges and Future Developments*, Belgrade: College of Tourism.
- [13] Vukonić, B. (2010). *Turizam – budućnost mnogih iluzija*, Zagreb, Visoka poslovna škola Utilus and Plejada.
- [14] Walton, J. K. (2009). *Prospects in tourism history: Evolution, state of play and future developments*. *Tourism Management*, 30.